

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА
ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В 1920-30-Х РОКАХ
(до 80-річчя утворення
Дніпропетровської області)**

Лариса Корогод

Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту

Аннотация

В статье исследованы малоизвестные страницы развития физической культуры и спорта на Днепропетровщине 1920-30-х годов; взаимосвязь физической культуры и спорта с общественно-политическими и социально-экономическими процессами данного периода; показана роль Днепропетровщины как одного из ведущих центров физкультурно-спортивного движения в Украине 1920-30-х годов.

Ключевые слова: политика, физическая культура, спорт, материально-техническая база, юбилей

Annotation

The article is about the investigation of unfamiliar information about the development of physical culture and sport in Dnipropetrovsk region in the years of 1920-1930;

the interconnection of physical culture and sport with social, political and economic processes in the course of the given period; the role of Dnipropetrovsk region as one of the leading centres of physical culture and sport movement in Ukraine in the years of 1920-1930.

Keywords: policy, fizicheskaya culture, sport, material and technical base, anniversary

Постановка проблеми. Фізична культура і спорт в сучасній Україні покликані підтримувати фізичне здоров'я народу, всебічно сприяти росту економічного та оборонного потенціалу країни, бути дієвим засобом гармонійного розвитку особистості, консолідації суспільства, впливовим чинником інтеграції в міжнародне життя нашої країни. Утвердження здорового способу життя та розвиток фізичної культури і спорту є пріоритетами демографічної політики, а у кінцевому підсумку – складовими національної безпеки держави.

Вирішення означених завдань потребує вивчення впливу фізичної культури та спорту на різні сфери життєдіяльності українського суспільства, досвіду державного управління розвитком фізкультурно-спортивного руху, аналізу досягнутих результатів.

Фізкультурно-спортивний рух Дніпропетровщини, яка в цьому році відзначила 80-річчя свого утворення, має славетну історію, що нараховує багато яскравих сторінок. Історичне краєзнавство в його фізкультурно-спортивному аспекті являє сьогодні малодосліджену галузь, хоча містить у собі потужний пізнавальний, виховний, практично-діяльний потенціал. Не претендуючи

на всебічне висвітлення цієї теми в межах даної публікації, ми зупинимось на розгляді основних аспектів історії розвитку фізкультурно-спортивного руху на Дніпропетровщині у 1920-30-тих роках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наявних публікацій по темі дослідження свідчить про те, що за характером і змістом їх можна розділити на три групи.

Першу групу складають фундаментальні енциклопедичні твори загальноісторичного плану, присвячені вивченню загальної історії України, історії Дніпропетровської області, історії діяльності громадських організацій, зокрема, і суспільно-політичні та духовні процеси 1920-30-х років. Проте в цих, виданнях питання фізкультурно-спортивного руху розглядаються побіжно.

Другу групу складають збірники документів, нормативно-правових актів, статистичних матеріалів в галузі фізичної культури і спорту СРСР, у тому числі України 1920-30-х років. Тут треба відзначити роботи Бляха В.А., Буценка А., Горбунова В.В., Деметера Г.С., Євсєєва Г.А., Локшина І.М., Привіса С.Л. та ін.

До третьої групи належать твори, присвячені різним пробле-

мам історії фізичної культури і спорту в Україні, історії окремих видів спорту. Це роботи авторів: Белих М.О., Богачик П.Т., Вацеба О.М., Волосунової І.В., Ляпіна А., Москаленка Д.В., Савицького П.Ф., Саленко Г.О., Синицького З.П., Семенка Ю. та ін.

Слід зауважити, що спеціальних досліджень, які б комплексно висвітлювали стан масового фізкультурно-спортивного руху в Україні в цілому, у тому числі і на Дніпропетровщині, практично немає. Це і зумовило вибір теми.

Мета дослідження – узагальнення та аналіз розрізаних відомостей про розвиток фізкультурно-спортивного руху на Дніпропетровщині в 1920-30-тих роках, дослідження на прикладі нашої області форм і ролі політико-організаційних заходів держави в галузі розвитку фізичної культури і спорту в Україні в означений період.

Хронологічні рамки даної роботи охоплюють період 1920-30-х рр.. Нижня межа збігається із закінченням Української національної революції 1917-1920 рр., що восени 1920 р. завершилася поразкою. Верхньою межею є 1939 р., що знаменував завершення в Україні періодумодернізації економіки та соціально-культурної сфери на засадах комуністичної доктрини й утвердження тоталітарної системи. Як відомо, унікальність перехідних етапів історії полягає в тому, що вони завжди породжують розмаїття форм суспільно-політичного розвитку, а відтак приховують в собі невичерпні пізнавальні можливості, дають підґрунтя для теоретичних узагальнень і концептуальних побудов. З огляду на те, що у 1920-30-ті рр. відбулося зрощення правлячої партії з державним апаратом, ми в даній роботі ці поняття не розводимо.

Результати досліджень. Дніпропетровщина – регіон, якому

випала нелегка і воістину неповторна доля стати одним із форпостів національного поступу, українського відродження, зайняти винятково важливе місце в житті України. Офіційною датою утворення Дніпропетровської області є 27 лютого 1932 року.

Сьогодні Дніпропетровськ є перш за все містом металу, машин, енергетики, великої хімії. Проте значними також є здобутки у розвитку соціокультурної сфери міста. Дніпропетровщина – інтелектуально-духовна скарбниця, з широкою мережею закладів науки і культури, в діяльності яких набуває дедалі більшої ваги сфера фізичної культури і спорту.

Для задоволення потреб мешканців області у зміцненні здоров'я, фізичному і духовному розвитку, виховання у молоді свідомості та патріотизму, підтримки високих позицій регіону в Україні і на міжнародній спортивній арені у Дніпропетровській області реалізується Цільова комплексна програма розвитку фізичної культури і спорту. Для її виконання область має 5,6 тис. висококваліфікованих штатних фізкультурних працівників та розвинену матеріально-технічну базу – 7,4 тис. спортивних споруд. До послуг населення регіону – 84 стадіонів, понад 4,2 тис. площинних спортивних споруд: 499 футбольних поля, 53 плавальних басейни, 1239 спортивних залів та 1357 пристосованих приміщення для фізкультурно-оздоровчих занять, 12 водноспортивних та 6 веслувально-спортивних баз, 6 кінноспортивних баз, 6 споруд зі штучним льодом, веслувальний канал, найсучасніший футбольний стадіон «Дніпро-Арена», комунальне підприємство «Водноспортивний комбінат», комплекс спортивних споруд «Метеор», великий тенісний клуб «Мегарон» та інші.

В області налічується понад

4 тис. колективів фізкультури, 3 міських центра фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх», 441 спортивно-оздоровчий клуб, 188 територіальних спортивних клубів при сільських та селищних радах, 118 дитячо-юнацьких спортивних шкіл, обласна школа вищої спортивної майстерності, міжвідомчий центр олімпійської підготовки, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, Дніпропетровське вище училище фізичної культури та Дніпродзержинський коледж фізичного виховання.

В області культивується понад 126 видів спорту. Під керівництвом 1510 штатних тренерів підвищують свою спортивну майстерність понад 119,5 тис. осіб. До складу збірних команд України входять до 600 спортсменів області з олімпійських і неолімпійських видів спорту [9]. Проте шлях до досягнення таких результатів – це десятки років наполегливої невтомної праці фізкультурно-спортивної спільноти Дніпропетровщини; концентрації та інтеграції різноманітних форм політико-організаційної, виробничої, інтелектуальної, науково-методичної, фізкультурно-спортивної діяльності. Історичний досвід цих масштабних перетворень і сьогодні являє собою невичерпне джерело знань для подальшого руху у майбутнє, до нових звершень.

Як відомо, Декретом від 4 жовтня 1923 р. при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті була заснована Вища Рада Фізичної культури.

Показником значимості розвитку фізичної культури є той факт, що в означений період було прийнято 20 партійно-урядових постанов [14, 17], що так або інакше регулювали розвиток фізкультурно-спортивного руху. У відповідності з етапом розвитку та завданнями тогочасного українського суспіль-

ства знаходились основні форми фізкультурно-спортивного руху, яких ми нарахували близько 30 [4]. Умовно їх можна підрозділити на 4 групи: 1) політико-масовий; 2) військово-прикладний; 3) політико-господарчий; 4) інформаційно-науковий. Їх розгляд свідчить про те, що правлячий режим розглядав фізкультурну роботу, в якій би формі вона не проявлялась, як загально-громадську роботу, дієвий засіб вирішення політико-господарчих завдань, впливовий фактор міжнародного життя.

Дослідження свідчать, що у 1920-30-х рр. одним з провідних центрів розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні була Дніпропетровщина. Вивчення фондів Державного архіву Дніпропетровської області дозволило зробити висновок, що тут не тільки розвивався широкий спектр як традиційних, так і нових для України видів спорту, а й відпрацьовувались форми управління фізкультурно-спортивним рухом, розгортались його напрями, організаційно-методичні заходи, розвивалася фізкультурна освіта, наука, преса. Поряд з такими установами, як Катеринославський окрвиконком, а потім Дніпропетровська облрада, міськрада, Дніпропетровська обласна рада фізичної культури, Дніпропетровський обком КП(б)У, Дніпропетровський обком ЛКСМ(У) та низові ланки цих установ, Дніпропетровські галузеві обкоми профспілок, активну роботу по розвитку масовості фізичної культури та спорту в області проводили Катеринославський губвійськкомат та Управління військового помічника начальника Катеринославської залізниці, які отримували вказівки Всеобуча. Архівні документи свідчать, що ці установи регулярно щорічно розглядали цілу низку питань про стан фізкультури на Катеринославщині-Дніпропетровщині,

заходи щодо її поліпшення та оптимізації управління; кадрове забезпечення; про підготовку та проведення фізкультурних парадів, спартакіад та їх результати; про будівництво спортивних споруд; про стан фізкультури серед різних верств населення; про сезонну фізкультурно-спортивну роботу серед населення області; про стан розвитку окремих видів спорту та організацію змагань тощо.

Треба відзначити, що Дніпропетровщина, як один з козацьких регіонів у минулому, має давні глибокі спортивні традиції, пов'язані зі становленням системи всебічної фізичної підготовки та вдосконалення військової майстерності козацтва [8]. Архівні документи свідчать, що провідне місце у здійсненні спортивно-масових заходів на Дніпропетровщині в досліджуваній період традиційно посідали легкоатлетичні дисципліни [5]. Саме у Катеринославі у 1905 р. було засновано перший в Україні гурток любителів легкої атлетики [1]. У 1920-30-ті рр. в нашій області окрім легкої атлетики переважно розвивалися такі види спорту, як гімнастика, водні види, гандбол, шахи та шашки, футбол, хокей, вело- і мотоспорт, стрільба, та інші військово-технічні види. На друге місце за масштабами охоплення можна поставити важку атлетику, волейбол, теніс, городки, фехтування [5].

Цікавим і промовистим є той факт, що в Дніпропетровській області, до речі як і по всій Україні, проводилася активна робота зі залучення до змагань спортом жінок. Вже у губернській газеті «Звезда» за 25 жовтня 1922 року в замітці «Гимнастика и спорт среди железнодорожников» ми зустрічаємо інформацію про те, що «... на состоявшейся губернской олимпиаде работа жел.-доспортклуба была ... особенно отмечена, причем женское отделение

... заняло первое место среди состязавшихся женщин». Участь жінок у спортивних командах визначалась як обов'язковий пункт практично у всіх «Положеннях про змагання»..., а також була виділена окремим пунктом у звітах колективів фізичної культури [5].

Інтересно також відзначити, що наше місто стало одним з перших в Україні у справі впровадження виробничої фізкультури, що розпочалася на коксових печах заводу ім. Петровського і проводилася з урахуванням умов виробництва [6].

Доречно зазначити, що фізкультурники Дніпропетровщини брали активну участь у вирішенні політико-господарчих завдань. Так, фізкультурники заводу ім. Петровського на початку 1930-х років організували 25 ударних бригад, з яких 8 – госпрозрахункових; колектив відпрацював 25 суботників по перенесенню деталей чавуну, очищення заводу. Для своєчасного пуску домни № 1 фізкультурники організували нічні рейди перевірки неполадок, достроково виконали замовлення на домни № 1 і № 4, а також організували фізкультурний суботник на допомогу підшефній школі. У галузі чорної металургії ударні фізкультурні бригади виконували план на 103-110%. Фізкультурники Дніпропетровщини йшли у перших лавах раціоналізаторів виробництва, шефських заходів, контингенту технічного навчання, учасників суботників, тих, хто закріпився на виробництві тощо. Для боротьби з повинню на Дніпрі в 1931-1932 рр. у Дніпропетровську був організований фізкультурний полк з 1400 фізкультурників [4].

У змаганнях першої Всесоюзної спартакіади 1928 р., де команда України (що налічувала 600 чоловік) посіла друге місце, поступившись команді РСФСР, було біля 50 представників Дніпропетровщини: легкоатлети, вес-

лувальники, плавці, гімнасти та представники інших видів спорту. Найвищого успіху на цій спартакіаді досягла дніпропетровська команда веслувальників на вісімці «клінкер» у складі М.Черепніна, Є.Торбаса, Б.Бородіна, І Бичкова, В.Ждановича, В.Сировежкіна, А.Петрова, Л.Кожухова під керівництвом тренера К.Лещинського. Вона посіла перше місце і їй було присвоєно звання чемпіона Всесоюзної спартакіади 1928 р. [3].

У 1934 р. був проведений Всесоюзний конкурс на кращу організацію фізкультурної роботи у вищих навчальних закладах і технікумах, в якому взяло участь 98 технікумів і 73 інститути України. Вищі навчальні заклади Дніпропетровської області були відзначені президіями ВРФК СРСР та ВРФК УСССР як кращі у складанні норм на значок ГПО, у масовій та секційній роботі. Особливо було відзначено Дніпропетровський гірничий інститут, де приблизно 70% студентського складу були значківцями ГПО [4].

На період 1935 р. збірна команда Дніпропетровської області з волейболу протягом 3 років входила до складу кращих команд СРСР. Фізкультурники Дніпропетровщини встановили ряд Всесоюзних і всеукраїнських рекордів з важкої атлетики. Збірна футбольна команда Дніпропетровщини за тогочасною Всесоюзною класифікацією входила до складу 10 кращих команд СРСР. А футбольна команда заводу ім. Леніна посіла II місце в СРСР серед команд заводів чорної металургії. За основними видами легкої атлетики Дніпропетровщина наближалась до тогочасних рекордів СРСР [5].

Широке розгортання фізкультурно-спортивного руху на Дніпропетровщині у 1930-х роках відбувалось в умовах недостатнього фінансування, що зумовлювалось масштабними модернізаційними процесами в економіці того часу.

Таке становище породжувало негативні явища у сфері фізичної культури і спорту області: відток перспективних спортсменів до інших міст; неможливість утримувати частину спортивних споруд у належному стані; труднощі в роботі Дніпропетровського технікуму фізичної культури, який довгий час не мав свого власного постійного приміщення. Все це поступово призвело до зменшення кількості фізкультурних кадрів [5]. Намагаючись переломити ці негативні тенденції, Президія Дніпропетровської облради фізкультури вдається до цілого ряду заходів (а саме: пошук додаткових джерел фінансування, фізкультурні суботники, шефська допомога підприємств, звернення до вищих урядових інстанцій тощо). Інтересним є той факт, що саме в цей час Президія Дніпропетровської обласної ради фізкультури, враховуючи гостру потребу у кадрах фізкультури (в тому числі і в результаті чистки інструкторських кадрів в галузі фізичної культури у 1930 р.), у 1935 році поставила перед ЦК КП(б) і Раднаркомом України питання про організацію у м. Дніпропетровську на базі існуючого технікуму інституту фізичної культури [5].

Визнанням ролі Дніпропетровщини як одного з провідних фізкультурно-спортивних центрів стало рішення ВРФК при ЦВК СРСР про проведення в нашому місті в 1936 р. першої Всесоюзної колгоспної спартакіади [13].

Загалом на 1940 рік фізкультурна організація Дніпропетровщини складалася з 54 товариств, які об'єднували 264 колектива, охоплюючи 47300 осіб. У 1939 р. завдання з підготовки значківців ГПО I ступеня було виконано на 115 % і ГПО II ступеня – на 94%. Цей потенціал активно використовувався для вирішення політико-господарчих завдань. Найкращими спортивними товариствами цьо-

го часу були визнані – «Знання», «Пишевик», заводів ім. Петровського, ім. В.І. Леніна, ДЗМО.

Серед призовників 1939-40 рр. в нашій області було 66% значківців ПВХО, 52 % значківців ГСО, 44% значківців ГПО і 47% значківців «Ворошиловський стрелок» [7].

Окрему групу питань загальнодержавного значення наприкінці 1930-х років становили питання оборонно-масової роботи, які постійно трималися в полі зору владних структур всіх рівнів. 19 жовтня 1940 р. обласні збори оборонного активу обговорювали питання про хід перебудови оборонно-масової роботи. Після цього широко була організована підготовка ворошилівських стрільців, складання норм на значок ГПО, підготовка груп самозахисту та санітарних дружин. В авіаклубах області готувались льотчики та парашутисти [12].

В результаті цілеспрямованої політико-організаційної діяльності державних органів та громадських організацій із забезпечення матеріально-технічної бази фізичної культури в Дніпропетровську на 1940 рік було 3 великих стадіони; ряд спортивних майданчиків великих підприємств, районів; водні станції [4], діяло 2 палаци піонерів, 39 піонерських клубів, 11 дитячих технічних станцій, 5 спортивних шкіл, 2 екскурсійно-туристичні станції [10].

Підготовку фізкультурних кадрів на території Дніпропетровської області в означений період здійснювали такі навчальні заклади: 1) у 1928 р. – ділянкова комісія екстернату вищої кваліфікаційної комісії при ВРФК України; 2) з середини 1930 р. – технікум фізкультури; 3) з 1934 р. – філія Українського науково-дослідного інституту фізкультури (УНДІФК м. Харків) [4]. Крім того в області досліджували в певному ракурсі фізкультурну тематику інститут

фізичних методів лікування [2] та науково-дослідний інститут охорони та оздоровлення праці, які активно співробітничали з підприємствами, особливо у плані запровадження виробничої фізкультури [6].

Окремо треба сказати і про фізкультурну пресу, що розповсюджувалась на території Дніпропетровської області в 1920-30-х рр. Початок поклав навчально-методичний журнал «Вестник физической культуры», що почав виходити з 1922 р., в 1929 р. він починає виходити українською мовою, у 1930 р. журнал стає масовим і змінює назву на «Фізкультурник України», а в період 1935-1941 рр. цей журнал виходить під назвою «Спорт» [4, 16]. На період 1930-1931 року припадає заснування фізкультурних газет у великих містах України. Дніпропетровська міськрада фізкультури видає газету «Фізкультурник Дніпропетровщини» [4]. Загалом у 30-х роках на Дніпропетровщині виходило 182 найменування газет і журналів [10]. Фізкультурно-спортивні події, окрім центральних і спеціалізованих видань, активно висвітлювались на сторінках таких обласних видань, як «Звезда», «Зоря», «Молодая кузница», «Мартен», «Днепропетровская правда» тощо.

Загалом в означений період Україна досягла значних успіхів у розвитку масовості фізичної культури та спорту. Так, напередодні Великої Вітчизняної війни у фізкультурних організаціях республіки нараховувалось 19 тис. колективів фізичної культури, у роботі яких брали участь 1 млн. 185 тис. осіб, в тому числі – 300 тис. легкоатлетів; було побудовано 180 великих стадіонів; працювало 6 тис. спеціалістів з фізичної культури і 18 тис. громадських інструкторів; було підготовлено приблизно 70 тис. спортсменів-розрядників; 250 майстрів спор-

ту; 24 українські спортсмени в 1940 р. здобули звання Чемпіона Радянського Союзу [15]. Крім того в Україні організації Тсоавіахіму та Червоного Хреста підготували понад 600 тис. снайперів, льотчиків, парашутистів, медичних сестер та інших військових спеціалістів [11]. Дослідження свідчить, що значний внесок у ці досягнення, в результаті відповідних політико-організаційних засобів зробили фізкультурники Дніпропетровщини.

Висновки:

1. Дніпропетровщина виступила одним з провідних центрів фізкультурно-спортивного руху в Україні 1920-30-х рр.

2. Пріоритетним завданням розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні 1920-30-х рр. в цілому, у тому числі і на Дніпропетровщині, було забезпечення його масовості, залучення до його лав представників всіх демографічних груп і соціальних верств.

3. Галузь фізичної культури і спорту в Україні 1920-30-х років (і це підтверджує дослідження історії фізкультурно-спортивного руху на Дніпропетровщині) була однією з ключових при вирішенні завдань виховання молодого покоління, укріплення обороноздатності країни, згуртування суспільства, здійснення політичних впливів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають в аналізі розвитку різних видів спорту на Дніпропетровщині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белих М.О. Легкоатлети України / М.О. Белих, П.Т. Багачик, З.П. Синицький. – 2-е вид. – К.: Здоров'я, 1979. – 278 с.
2. «Вся Україна» на 1938 рік. Інформаційно-адресний довідник по УРСР. – Одеса: Чорноморська комуна, 1938. – 656 с.
3. Галецкий П. От первой до третьей спартакиады народов СССР / П. Галецкий. – Дне-

пропетровск: Днепропетровское книжное издательство, 1963. – 28 с.

4. Десятиріччя радянської фізкультури на Україні / С.Л. Привіс, В.А. Блях. – Київ: Видавництво ЦВК УССР «Радянське будівництво й право», 1935. – 112 с.
5. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 416. – Оп. 1. – С. 390.
6. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 2887. – Оп. 1. – С. 71.
7. Днепропетровску 200 лет. 1776-1976. Сборник документов и материалов / И.В. Васильев, В.Я. Борщевский, А.Ф. Ватченко и др. – К.: Наукова думка, 1976. – 510 с.
8. Довгань Н.Ю. Козацькі й місцеві спортивні традиції та їх використання у фізичному вихованні студентської молоді / Н.Ю. Довгань // Історія України Маловідомі імена, події, факти [зб. статей]. – В.7 / П.Т. Тронько (відпов. ред.), О.Г. Бажан, А.Г. Болебрух та ін. К.: Рідний край, 1999. – с. 234-235.
9. Інформаційні матеріали щодо розвитку фізичної культури та спорту в Дніпропетровській області за 2010 рік. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська обласна державна адміністрація, Управління у справах фізичної культури та спорту, 2011. – 51 с.
10. История городов и сел Украинской ССР. В 26 т. Днепропетровская область / И.В. Васильев, П.Л. Варгатюк, А.Ф. Ватченко и др. – Киев: Институт истории Академии наук УССР, Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1977. – 838 с.
11. Нариси історії Комуністичної партії України / Ред. кол. І.Д. Назаренко, Ю.В. Бабко, М.Р. Доній та ін. – К.: Видавництво політичної літератури

- України, 1971. – 674 с.
12. Очерки истории Днепропетровской областной партийной организации / Ред. Кол. И.В. Васильев, А.Ф. Батарина и др. – Днепропетровск: Промінь, 1979. – 616 с.
13. Первая Всесоюзная колхозная спартакиада (Постановление и положение о 1-й Всесоюзной колхозной спартакиаде). – Днепропетровск: Издание Днепропетровского областного Совета физической культуры, 1936. – 24 с.
14. Савицкий П.Ф. Массовое физкультурное движение в Украинской ССР / П.Ф. Савицкий. – К.: Здоров'я, 1983. – 120 с.
15. Чернова Е.М. Развитие физической культуры и спорта на Украине / Е.М. Чернова. – К.: Знание, 1959. – с. 19.
16. Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. В 3-х т. – Т.3 / Гл. ред. Г.И. Кукушкин. – М.: Физкультура и спорт, 1963. – 432 с.
17. Физкультурное движение в СССР: Сборник документов и материалов / Сост. Евсеев Г.А., Локшин И.М. – Харьков: НКМП УССР, 1940. – 104 с.

